

WELZIJNSNOOD*

door W. G. MULDER, zenuwarts te Amsterdam

Het thema van zijn boek wordt door WEYEL meteen op de eerste bladzijde in een paar kernachtige uitspraken geformuleerd. De eerste luidt als volgt: 'De oudere generatie doet het graag voorkomen of armoede en heel hard werken het karakter staalt en de mensen flinker maakt, maar de herinnering maakt van hun nood hun deugd'. Een aantal zinnen verder noteer ik een tweede, de eerste aanvullende, stelling: 'Er is geen enkel argument om te veronderstellen dat schaarste en armoede betere eigenschappen in de mens zouden wakker roepen dan welvaart en rijkdom.' De eerste alinea in het boek wordt afgesloten met de constatering dat 'het een illusie (is) dat welvaart alleen, als het ware automatisch welzijn en geluk mee zou brengen. Daar is veel meer voor nodig en om dit meer gaat het nu.'

Dit begin deed mij onwillekeurig denken aan een anecdote over een werkgever uit vroeger dagen. Deze man had de euvele moed, zijn arbeiders die verhaal kwamen halen op het feit dat een dringend noodzakelijke loonsverhoging weer eens niet doorging, tijdens het onderhoud toe te voegen: 'Mensen waar maken jullie je toch zo druk om? Uit een langdurige ervaring kan ik jullie meedelen dat geld niet gelukkig maakt.' Uiteraard was deze opmerking in een tijd waarin de meeste arbeiders in materieel opzicht minimale mogelijkheden hadden, totaal buiten de orde. Maar in onze tijd, nu de welvaart meer gespreid is, is het probleem hoogst actueel. Hoewel de titel van het boek een waarschuwing inhield, waren mijn verwachtingen, na het lezen van de eerste alinea, toch hoog gespannen. Het gaat Weyel immers om het meer, om datgene waardoor welvaart welzijn en geluk meebrengt.

Welnu, om het maar meteen te zeggen, deze verwachting wordt niet vervuld. Ook Weyel slaagt er niet in aan te tonen langs welke weg geld wél gelukkig maakt. In hoofdstuk acht vermeldt hij de uitspraak van Huxley, dat het ideale einddoel van 's mensen streven vrijheid, vrede rechtvaardigheid en broederlijke liefde is. Wat de mens werkelijk wil, is en zekere mate van vrijheid, een eigen territorium waarin hij zijn gang kan gaan. Maar vrede en vrijheid zijn alleen mogelijk als hij de medemens de ruimte laat en de medemens hem; als genegenheid, achting en liefde zowel gegeven als ontvangen wordt. Geluk is volgens Weyel dan ook het beste te beschrijven in het besef van deze wederkerigheid.

Overigens weet hij niet zo goed raad met het begrip 'geluk'. Het is voor hem een door de historie zo belasten beladen woord, zo'n woord uit sprookjes dat het nauwelijks te definiëren is. Daarin staat hij niet alleen. In het essay 'het geluk van het jagen' constateert ORTEGA Y GASSET

* Naar aanleiding van *De mensen hebben geen leven* door Dr. J. A. Weyel.

tot zijn verrassing en ergernis dat dit onderwerp nooit is onderzocht. Al lijkt het ongelooflijk, een geschiedenis van het beeld dat de mensen zich van het geluk hebben gevormd, ontbreekt volkomen.

Tijdens zijn bezinning over dit probleem kwam Ortega y Gasset tot de verbazingwekkende ontdekking, dat terwijl de gedwongen bezigheden, de arbeid, de meest radicale veranderingen hebben ondergaan, het programma van het gelukkige leven zich in de loop van de menselijke evolutie nauwelijks heeft gewijzigd. Altijd en overal hebben de mensen, zodra zij even van hun arbeid konden uitblazen, zich haastig, vol illusies en verlangen, op eenzelfde klein repertoire van gelukkigstemmende bezigheden geworpen. Hij illustreert dit aan de leefwijze van de aristocratie door de eeuwen heen. Ongetwijfeld hadden de aristocraten ook hun werk en dit was dikwijls het allerswaarste, zoals de oorlog, regeringsverantwoordelijkheid en de zorg voor hun eigen rijkdom. Alleen gedegenereerde aristocraten werkten niet, maar die hebben zich ook nooit lang kunnen handhaven. Gedegenereerde aristocratieën werden spoedig weggevaagd. Toch was de arbeid van de aristocraat die echt het aspect van inspanning en dwang droeg van dien aard, dat ze hem grote gedeelten van zijn leven vrij liet. Het merkwaardige is nu, dat deze aristocratische mens, die een maximum aan vrije tijd heeft, die vrij is om te doen waar hij zin in heeft, altijd hetzelfde heeft gedaan. Het gaat altijd om rennen op paarden of wedijveren met anderen in lichaams-oefeningen, om het geven van feesten, waarbij de dans gewoonlijk het zwaartepunt vormt en om converseren. Maar voor alles en boven alles is daar de jacht. Wat koningen en edelen bij voorkeur hebben gedaan is jagen. Maar niet alleen koningen en edelen, ook de overige sociale klassen hebben dat gedaan of willen doen. Ortega y Gasset komt dan ook tot de conclusie dat de gelukkige bezigheden van de normale mens bijna kunnen worden samengevat in vier categorieën, namelijk jacht, dans, wedren en conversatie. In deze categorieën overheerst de vitale component, maar dat is bij een onoverwinnelijke vitalist als Ortega y Gasset ook niet anders te verwachten.

Wat de jacht betreft komt er nog iets anders bij. In de loop der eeuwen was het lang niet iedereen toegestaan te jagen. Van deze bezigheid werd een privilege gemaakt, één van de meest karakteristieke voorrechten van de machtigen. Uit alle revolutionaire zones komt de woeste haat voor de dag van de lagere klassen tegen de hogere, omdat dezen de jacht hebben beperkt. Mogen wij Ortega y Gasset geloven, dan was één van de oorzaken van de Franse Revolutie gelegen in de geprikkeldheid van de boeren over het feit dat het hun niet was toegestaan te jagen. Dit was dan ook één van de eerste privileges die de edelen gedwongen waren op te geven.

Omstreeks 1938 publiceerde Jules Romain — de in de strijd geharde voorvechter van het Volksfront — een artikel, waarin hij zijn boosheid op de arbeiders luchtte omdat zij, nu de arbeidsdag aanmerkelijk

was bekort, niets beters wisten te doen dan de vrije tijd te vullen met de meest ontluisterde vorm van jagen, namelijk het hengelen, de geliefde bezigheid van de brave Franse bourgeoisie. Romain voelde zich terecht geprikkeld omdat er een ernstige revolutie had plaats gevonden zonder ander blijkbaar resultaat dan vermeerdering van het aantal hengelaars.

In het licht van deze beschouwing is het waarschijnlijk niet toevallig dat de deelnemers aan het congres van de Maatschappij ter Bevordering van de Geneeskunst, dat dit jaar in Den Haag werd gehouden, zich in hun vrije tijd hebben bezig gehouden met het kleiduivenschieten. Zij het dan ook dat zij deze uiting van hun bevoorrechte positie hebben uit geleefd in één van de minst smakelijke bestanddelen van de jacht, namelijk een vorm van schijfschieten. Het lijkt evenmin toevallig dat juist deze vorm van vrijetijdsbesteding voor een deel van de publieke opinie onderwerp van kritiek is geweest.

Keren wij terug naar het boek van Weyel. Daar blijkt, dat hij de term geluk heeft ingewisseld voor een meer psychologisch begrip als voldoening. Naar zijn mening drukt voldoening, satisfactie, goed uit wat met welzijn en welbevinden wordt bedoeld. Het heeft bovendien het voordeel dat het een andere kwaliteit heeft dan het begrip behoefte bevrediging dat in de economie en de biologie wordt gebruikt en het psychologische begrip lustbevrediging. In voldoening komt de harmonie en het evenwicht van allerlei strevingen naar voren. Als voorbeeld geeft Weyel de ervaring van een lange wandeling. Men kan dan uiterst voldaan zijn vanwege die prestatie, het landschap, het plezier van de kinderen onderweg, het avontuur in het bos dat men meemaakte, terwijl men een forse honger heeft en doodmoe is. Men kan voldoening smaken, ook al zijn ettelijke behoeften maar beperkt bevredigd.

Een ander belangrijk voordeel van het begrip voldoening boven geluk is het feit dat voldoening volgens Weyel beter te objectiveren is. Hij is er zeker van dat er objectief aanwijsbare zaken zijn die het overgrote deel van de mensheid voldoening schenken. Of ze er gelukkig mee zijn is een andere zaak; dat gaat een ander niet aan. Het is in de meest letterlijke zin van het woord hun eigen zaak. Geluk is in deze opvatting een strikt individuele en subjectieve aangelegenheid. Maar met voldoening ligt het anders. Iedereen zal zonder meer accepteren dat een goede jeugd meer voldoening geeft dan een slechte, dat een plezierige huwelijksverhouding meer voldoet dan een onaangename en dat gezondheid tot meer tevredenheid aanleiding geeft dan ziekte. Met geluk heeft dit alles niets te maken. Men hoeft beslist niet ongelukkig te zijn door een gebrek, maar het is aangenamer en plezieriger het niet te hebben. Een beperkt inkomen is evenmin een reden om zich altijd ongelukkig te voelen, maar men heeft meer vrijheid, dat wil zeggen, meer mogelijkheden, meer keus als men ruimer in zijn financiële middelen zit. Op grond van deze overwegingen meent Weyel dat wij wel degelijk een niet scherp

omschreven, maar toch wel hanteerbare notie van welzijn hebben. Zie ik het goed dan staat het begrip voldoening zoals dat door Weyel wordt aangeduid dicht bij genot dan het begrip geluk dat door Ortega y Gasset wordt beschreven. Ongetwijfeld is er in alle geluk genot, maar het genot is het minste bij het geluk. Het genot is iets passiefs terwijl het geluk altijd bestaat in handeling, in energie, in inspanning, zoals bij de jacht. Het is dan ook begrijpelijk dat de voldoening bij Weyel komt aan het einde van zijn wandeling door het bos. Hopelijk is het hem niet ontgaan, dat hij tijdens zijn wandeling gelukkig is geweest. Deze accentuering van de *vita passiva* ten koste van de *vita activa* leidt onvermijdelijk in hoofdstuk tien tot een soort 'pijn-en-genot-rekening.' Dit hoofdstuk is getiteld 'de wet van het behoud van zorg'. Weyel gaat er van uit, dat het menselijk bestaan een zorgelijk bestaan is. De grootste zorg daarbij is de arbeid voor het dagelijks brood. Naarmate in meer materiële en immateriële behoeften moet worden voorzien des te meer arbeid moet worden verricht. Dat betekent, dat er een rechte evenredigheid bestaat tussen zorg en arbeid. Vermeerdering van zorg doet de arbeid toenemen. En omgekeerd, grotere inspanning, harder werken vermeerderd de zorg.

Maar hier staat wel iets tegenover. De arbeid is namelijk te meten en in geld uit te drukken. Blijkbaar verzoet geld nog altijd de arbeid. De zorg neemt dan ook af naarmate het inkomen groeit. Anders gezegd: zorg en inkomen zijn omgekeerd evenredig. Weyel drukt dit uit in een formule waarbij zorg de uitkomst is van een breuk met de arbeid in de teller en het inkomen in de noemer.

Een gunstige uitkomst van de breuk, dat wil zeggen een hoog inkomen verworven met zo weinig mogelijk inspanning, wordt voornamelijk bepaald door de capaciteiten van het individu. In dit verband moet gedacht worden aan lichamelijke gezondheid, verstandelijke vermogens, ontwikkeling, vakbekwaamheid, karakter en het vermogen zich flexibel te bewegen in allerlei menselijke verhoudingen. Dit zijn allemaal eigenschappen en bekwaamheden die de mens individueel bij zijn geboorte heeft meegekregen en die hij in de loop van zijn leven tot eigen voordeel heeft weten uit te bouwen.

Maar de mens leeft niet alleen. Voor allerlei behoeften kan hij gebruik maken van gemeenschapsvoorzieningen. Aan de behoeften aan energie en warmte kan gemakkelijk worden voldaan. Het water komt uit de kraan, het openbaar vervoer functioneert min of meer en ook allerlei vormen van ontspanning zijn tegen een betaalbaar bedrag te verkrijgen. Over het geheel genomen wordt het leven door deze dingen aangenaamer en zorgelozer. De gemeenschapsvoorzieningen zijn dan ook omgekeerd evenredig met zorg. Daar staat echter tegenover, dat ook gemeenschapsvoorzieningen hun tol eisen. Een deel van het inkomen moet dan ook in de vorm van belastingen aan de gemeenschap worden terugbetaald. De zoëven genoemde formule is dan ook nog niet com-

pleet. Door de gemeenschapsvoorzieningen wordt de noemer vergroot en door de belastingen komt er in de teller een factor bij.

Een interessant onderdeel van deze 'pijn-en-genot-rekening' is, dat de breuk arbeid/inkomen van geheel andere aard is dan de breuk belastingen/gemeenschapsvoorzieningen. Arbeid en inkomen worden namelijk geheel bepaald door individuele factoren, die behalve dat ze op toeval berusten ook kwetsbaar zijn. De enkeling heeft slechts een beperkte mogelijkheid zijn gezondheid en arbeidskracht in stand te houden. Hij moet maar afwachten of hij gezond blijft en een ongeluk zit in een klein hoekje. Ook de geldwaarde van zijn arbeid wordt niet uitsluitend door hemzelf bepaald. Heeft hij eenmaal een beroep gekozen of een betrekking aanvaard, dan is de opbrengst daarvan verder aan zijn invloed onttrokken.

De gemeenschapsvoorzieningen daartegenover zijn relatief stabiel. De breuk belastingen/gemeenschapsvoorzieningen vormt dan als het ware de stabiliserende factor van de zorg. De gemeenschap is veel minder afhankelijk van allerlei schadelijke invloeden dan het kwetsbare individu. Zij kan een reeks compensatoire maatregelen nemen waardoor de zorg van de individuele leden vermindert en meer zekerheid wordt verkregen. Door sociale verzekeringen wordt het risico gespreid. De zorg kan daardoor tot een minimum worden beperkt. Helemaal verdwijnen doet zij echter niet. Uit de formule is duidelijk geworden dat vrijheid van zorg een illusie is. De labiele component kan worden verschoven naar geïnstitutionaliseerde, gestabiliseerde zorg, maar verdwijnen doet ze niet. Zelfs is het zo dat ook voor deze verschuiving betaald moet worden en wel met een grotere gebondenheid aan het lichaam van de gemeenschap.

Deze manier van redeneren toont een opvallende overeenkomst met de mathematische benadering van ethische problemen door de achttiende-eeuwse filosoof en jurist Bentham (1748-1832), de vader van het moderne hedonisme. In feite opereert Bentham met een betrekkelijk eenvoudig lust-onlust schema. Zijn basishypothese is, dat wat alle mensen gemeen hebben is de gelijkheid van hun eigen natuur. Deze openbaart zich in het op dezelfde wijze berekenen en ondergaan van pijn en genot. Geluk is daarbij het batig saldo aan genot, na aftrek van alle pijn. Dit gemeenschappelijk belang van een zo groot mogelijk aantal welbegrepen egoïsten heeft als logisch doel het kapitalisme volgens een zo democratisch mogelijke opvatting te doen gedijen. Bentham is dan ook de geschiedenis ingegaan onder de slogan 'het grootste geluk voor het grootste aantal'.

Weyel heeft naar mijn mening deze oude filosofie een nieuw jasje gegeven. Hij spreekt van zorg in plaats van lust. Daarbij beroept hij zich op de filosofie van Heidegger. Ik ben geen filosoof, maar mijn intuïtie zegt mij dat de zorg, die als apriorisch-existentiaal bij Heidegger centraal staat, niet direct hetzelfde is als de zorg voor het dagelijks

brood. Voor het leven in het *men* — dat wil zeggen: denken wat *men* denkt, doen wat *men* doet, en daar gaat het Weyel in feite toch om — heeft Heidegger tenminste niet veel goede woorden over.

Daar komt nog bij dat het principe van alle hedonisme niet genot is, maar het vermijden van pijn. Volgens Hume zal ieder die in genot het einddoel van alle menselijk handelen wenst te zien, tot de erkenning moeten komen dat niet het genot maar de pijn, niet begeerte maar vrees, zijn ware drijfveren zijn. Zou men iemand de vraag stellen waarom hij prijs stelt op gezondheid, dan zal hij zonder twijfel antwoorden, dat ziekte gepaard gaat met pijn. Vraagt men verder en wil men weten waarom hij een hekel heeft aan pijn, dan kan hij daar onmogelijk een reden voor opgeven. Dit is een sluitrede die nooit uit welk ander ding ook kan worden afgeleid. Pijn staat namelijk volkomen los van ieder object. Iemand die pijn heeft voelt werkelijk niets anders dan zichzelf, terwijl genot nooit om het genot zelf is, maar om iets anders (HANNA AHRENDT, blz. 315).

Het lijkt mij dan ook niet toevallig dat Weyel op een zeker moment in zijn betoog uitspreekt, dat met de positieve noties van geluk, voldoening en welzijn minder goed te werken valt dan met de negatieve: ongeluk, ontevredenheid en onwelzijn! Het streven naar welzijn en geluk is naar zijn mening operationeel te maken door een dubbele negatie, namelijk het bestrijden van onwelzijn en ongeluk.

Deze kryptische uitspraak verdient wel enige toelichting. Daarbij wil ik Weyel letterlijk citeren: 'Men kan wel een recht op het nastreven van geluk formuleren, geen recht op geluk. Dit is geheel overeenkomstig de gezondheid. Men kan niet van een direct recht op gezondheid spreken, wel van een recht op gezondheidsbescherming en toegankelijkheid tot gezondheidsvoorzieningen. Opdat een ieder zijn streven naar geluk kan verwezenlijken moet de samenleving een aantal voorzieningen en mogelijkheden hebben. De bevordering van het geluk van de individuele mens is analoog aan de bevordering van de gezondheid: men bestrijdt ziekte, d.i. de negatie van gezondheid; zo kan men ook het tegendeel van geluk, d.i. ongeluk bestrijden. De dubbele negatie leidt tot een positief effect'.

Ook na meerdere malen lezen blijf ik hier een vraagteken zetten. Het is mij bekend, dat in de logica een dubbele ontkenning een bevestiging inhoudt. Maar dat bestrijding, dat wil zeggen ontkenning van ziekte of ongeluk, die op hun beurt weer de ontkenning van gezondheid en geluk zijn, gezondheid en geluk opleveren, wil er bij mij zomaar niet in. In elk geval is het duidelijk dat het werkelijk thema van dit boek de bestrijding van de welzijnsnood is. Deze nood wordt aangetoond aan de hand van de problematiek van de patiënten die het spreekuur van de psychiater bezoeken alsmede de psychiatrische beoordeling van ziek-tewet- en ongevalspatiënten. Wat de spreekuurpopulatie betreft geeft Weyel een evaluatie van 4726 patiënten die hem in de loop van twaalf

jaar, met name van 1951 tot en met 1962, bezochten. Van deze patiënten moeten er, gezien de ernst van hun psychose, vijftien tot twintig per jaar (dat is vijf procent over het totaal) in de kliniek worden opgenomen. Nog eens vijf procent was te neurotisch om aan een poliklinische behandeling voldoende steun te hebben. Voor deze groep was een verwijzing naar een instituut voor psychotherapie noodzakelijk. Tenslotte kon het aantal patiënten met neurologische afwijkingen eveneens op vijf procent worden gesteld.

Opvallend is nu dat van de ruim vierduizend patiënten die na aftrek van de klinische, de neurologische en de zwaardere neurotische gevallen, overbleven, ongeveer zestig procent tot de 'gewone' gevallen moesten worden gerekend. Dat waren mensen die om één of andere reden in de knel waren geraakt en onder de druk van de omstandigheden klachten van nerveuze aard vertoonden. Na meestal geruime tijd door hun huisarts te zijn behandeld werden zij tenslotte naar de psychiater doorgestuurd.

Merkwaardig genoeg komt dit getal van zestig procent vrijwel overeen met de ervaringen van Rümke. Ook Rümke heeft zich de vraag gesteld hoe de problemen van de psychische hygiëne zich in zijn praktijk weerspiegelden. Om op deze vraag een antwoord te krijgen heeft hij de gegevens van de eerste zestig in december 1930 door hem behandelde patiënten nader onder ogen gezien. Het bleek dat dertig patiënten, dat wil zeggen vijftig procent, nauwelijks met een psychiatrische diagnose waren te omschrijven. In dit verband gebruikt hij een uitdrukking van Cimbald die spreekt van 'Neurosen des Lebenskampfes.' Het gaat inderdaad ook bij Rümke grotendeels om mensen die te kampen hebben met moeilijkheden in het werk en vooral om degenen die niet opgewassen zijn tegen de verwickelingen en de taak van het huwelijk.

Wij hebben hier dus twee vrijwel gelijklopende constatering, waarvan de ene uit 1930 stamt en de andere uit 1970. Kennelijk is er in de psychiatrische praktijk gedurende de laatste veertig jaar weinig veranderd. Het is de verdienste van Weyel dat hij deze onbevredigende situatie op een heldere manier aan de kaak stelt. In de toon van zijn betoog klinkt een zekere wrevel door over het feit dat wij maar doorgaan mensen als patiënten te behandelen zonder iets te doen aan de structurele maatschappelijke omstandigheden die deze psychische decompensatietoestanden zo niet veroorzaken, dan toch wel onderhouden en bevorderen.

Dit wordt door hem geïllustreerd aan de hand van de levensloop van de mens. Iedere samenleving kent een aantal 'natuurlijke', dat wil zeggen voor vrijwel ieder mens onvermijdelijke crisissituaties. Deze crisissituaties worden actueel wanneer de mens in de verschillende fasen van zijn leven, van het ene sociale systeem in het andere overgaat. In dit verband moet worden gedacht aan de overgang van het gezin naar het onderwijs (met zijn differentiatie in kleuterschool, lagere school en

voortgezet onderwijs), van de opleiding naar de baan (met in de arbeids-carrière specifieke crisissituaties als promotie en pensioen), van ongehuwd naar gehuwd (met kritische fasen als zwangerschap en climacterium).

Elk van deze perioden biedt een verhoogde kans op psychische stoornissen. Zo is het een bekend feit, dat de meeste kinderen die naar een medisch-opvoedkundig bureau worden verwezen in de leeftijd zijn die overeenkomt met het begin van de lagere schooltijd. De overgang van de kleuterschool naar de lagere school is blijkbaar moeilijk te maken. Nu kan men wel doorgaan de kindertjes die uit het systeem zijn gevallen te behandelen, maar het is waarschijnlijker dat de overgang voor een bepaald percentage van de kinderen eenvoudigweg te groot is. Nog altijd bedraagt het aantal zittenblijvers in de eerste klas van de lagere school ruim tien percent. Dezelfde problematiek treft men aan bij de andere onderwijssystemen. Het lijkt dan ook nuttiger om iets aan deze systemen te doen dan stug door te gaan met het behandelen, dat wil zeggen tot patiënt maken van de slachtoffers van de onderwijsstructuur. In hoofdstuk elf, dat handelt over de optimale ontplooiing, houdt Weyel zich uitvoerig met deze dingen bezig. Daarbij wijst hij op het tekort aan deskundige begeleiding in de verschillende te voorspellen crisisperiodes in de levensloop. Zo is er op de consultatiebureaus voor prenatale zorg ruime aandacht voor de lichamelijke conditie van de zwangere vrouw, maar de psychisch-hygiënische en sociaal-medische aspecten blijven volledig buiten beschouwing. Dat is des te meer te betreuren daar wij door het werk van Caplan en anderen een goed inzicht hebben in de psychologie van de zwangere vrouw. Op grond daarvan zou met uitbouw van het bestaande apparaat voor prenatale zorg een psychohygiënisch en sociaal-medisch programma op te bouwen zijn.

De metabolische verschuivingen in de zwangerschap geven bij de vrouw duidelijke emotionele veranderingen te zien. Caplan meent dat in dit proces drie stadia zijn te onderscheiden namelijk het eerste, het tweede en het derde trimester met een uitloop van ongeveer drie weken na de partus. De veranderingen die vroegtijdig in de zwangerschap plaatsvinden zijn een wijziging in de grondtoon van het stemmingsleven en een algemene emotionele labiliteit. De vrouw is in deze toestand opgewekter of depressiever dan daarbuiten. Merkwaardig genoeg heeft de stemming niets te maken met het feit dat de zwangerschap al of niet gewenst is. Vrouwen die de zwangerschap bewust gewild hebben kunnen depressief zijn, terwijl zij die er niet op gesteld waren en er ook niet op gerekend hadden zich opgewekt tot eufoor kunnen voelen. De emotionele labiliteit gaat gepaard met een verscherping van zintuigelijke waarnemingen als gevoel, reuk, gehoor en hangt duidelijk samen met plotselinge omzettingen in het metabolisme. Het bijzondere van de stemmingswisseling is het golvend karakter. Het is dezelfde symptomatologie die wij bij organische ziektebeelden in de psychiatrie

aantreffen. De ene dag is alles bewolkt, de andere dag is het allemaal opgeklaard.

Een andere overbekende eigenaardigheid die zich al vroeg in de zwangerschap manifesteert, is de verandering in het driftleven. Vooral de zogenoemde lusten op het gebied van voedsel hebben een grote populariteit gekregen. Belangrijker echter vanuit het gezichtspunt van de preventieve psychiatrie zijn de wijzigingen die optreden in de beleving van de sexualiteit. Dit verschilt van vrouw tot vrouw. Voor sommigen kan de toestand libido-verhogend werken, voor anderen juist niet. Er zijn vrouwen die uitsluitend tijdens de zwangerschap tot orgasme kunnen komen.

Aan het einde van de derde maand neigt de vrouw tot introversie en passiviteit. Het culminatiepunt wordt bereikt omstreeks de zevende maand. Vrouwen die in normale doen beredderend en actief zijn blijven nu gemakkelijk, tegen hun natuur in, in de stoel hangen. Zij keren tot zichzelf in en nemen een meer eisende, ontvangende attitude aan. Het is blijkbaar een biologische noodzaak dat de vrouw, die zich voorbereidt op de taak die het komende kind haar stelt, door een fase heen moet, waarin zij zelf passief en afwachtend is. Caplan meent over aanwijzingen te beschikken — hij vermeldt ze overigens niet — dat vrouwen die in deze periode niet krijgen wat zij in emotioneel opzicht vragen, na de partus meer moeite hebben zich voor hun kind in te zetten. Een verwaarloosde vrouw in de zwangerschap neigt er toe op haar beurt haar kinderen te verwaarlozen.

Ook de vrouwen die zich tegen de passiviteit verzetten zouden in dit opzicht een groter risico opleveren. Uiteraard geldt dat niet voor allen, maar Caplan meent meer moeilijkheden in de opvoedingssituatie te kunnen verwachten bij vrouwen die zich niet bij de situatie kunnen neerleggen dan bij degenen die de passiviteit en introversie accepteren. In elk geval is het in onze tijd, nu de vrouw in veel opzichten sociaal een actievare rol is toebedeeld, een probleem dat nader onderzoek wettigt.

Een volgend curieus verschijnsel waar Caplan door het psychologisch onderzoek van normale zwangeren op attent werd gemaakt, openbaart zich eveneens aan het einde van het eerste trimester. Het continueert zich tijdens de rest van de zwangerschapsperiode en bestaat uit bizarre denkebeelden die veel gelijken op de waanvoorstellingen die bij schizofrenen worden aangetroffen. Bovendien herleven omstreeks het midden en tegen het einde van de zwangerschap de herinneringen aan vroegkinderlijke conflictsituaties. Caplan meent zelfs de inhoud van deze verdrongen conflicten aan bepaalde perioden van de zwangerschap te kunnen fixeren. Op ongeveer de helft van de zwangerschap zouden conflicten met de moeder zich aandienen, daarna verdrongen masturbatieproblemen en tenslotte de rivaliteit met broertjes en zusjes. Overigens berust deze veronderstelling ook bij Caplan uitsluitend op een

vermoeden.

Hoe het ook zij, het angstniveau schijnt in het tweede deel van de zwangerschap verhoogd te zijn. Caplan verklaart dit uit het feit dat door veranderingen in de stofwisseling er een verschuiving tussen het bewuste en het onbewuste is opgetreden ten gunste van het onbewuste. Gewoonlijk wordt door degenen die beroepshalve met zwangeren te maken hebben de angst toegeschreven aan de risico's die met de partus zijn verbonden. De algemene attitude is dan ook, dat de vrouw aan de hand van de statistieken wordt gerustgesteld. De kans dat het kind niet goed ter wereld komt is klein en de eventuele eigen lichamelijke schade is eveneens te verwaarlozen. Maar daarmee gaat men voorbij aan het feit dat de angst primair, dat wil zeggen vrij flotterend van aard is en secundair wordt gehecht aan de wisselvalligheden van de baring. En dat is jammer, want daardoor wordt de kans gemist, in een aantal psychotherapeutische gesprekken te beschikken over meer onbewust materiaal dan in vele maanden weerstandsanalyse te verkrijgen is.

Wat hiervan allemaal waar is kan ik moeilijk beoordelen. Wel hebben we te maken met een conceptie die niet in de vorm van een methodologisch goed opgezet onderzoek wordt gepresenteerd. Niettemin is het naar mijn mening een waardevolle poging om zo iets als een psychologie van de zwangere vrouw te schetsen. En dat lijkt mij van groot belang om een prognose uit te spreken over de mogelijkheid dat een kind bij deze vrouw en in dit gezin voldoende kansen op een optimale ont-plooiing kan verwachten.

Met betrekking tot de normen waaraan de jonge mens moet voldoen om in het arbeidsproces te kunnen meedraaien heeft Weyel een aantal criteria gegeven. In de eerste plaats moet de scheiding tussen spel en arbeid geheel zijn voltooid. Wordt op de scholen nog rekening gehouden met spelbehoeften, in het arbeidsmilieu is daarvan geen sprake meer. Vaak is dat een bron van conflicten tussen oudere en jongere arbeiders. Velen lijden hun hele leven aan de gevolgen van het feit dat zij noodgedwongen het spel te vroeg hebben moeten staken, te vroeg een volwassen gedrag hebben moeten opbrengen.

De tweede eis van de arbeidsrijpheid is, een maatschappelijke rol te kunnen vervullen met behoud van de eigen identiteit. Normaal is, dat in deze fase bij het zoeken van een plaats in de maatschappij een sociale 'trial and error' situatie ontstaat, meer of minder onder beschutting van het ouderlijk milieu. En ook hier kan men zich weer afvragen in hoeverre wordt dit proces, deze introductie in het beroepsleven deskundig begeleid door de bedrijfsarts, de bedrijfsmaatschappelijk werker en de bedrijfspsycholoog. Men moet vrezen dat deze functionarissen op hun eigen houtje en vooral ten voordele van het bedrijf hun werkzaamheden verrichten. Zeker is dat wij niet beschikken over een geïntegreerd instrument om deze problemen het hoofd te bieden.

Uiteraard zijn hiermee slechts een aantal psychologische en sociale

overgangssituaties en dan ook nog summier geschetst. Het is overigens wel duidelijk dat het in dit soort problematieken niet alleen om medisch-psychiatrische vraagstukken gaat. Er zijn meer facetten aan te onderscheiden. Het zijn onderwerpen met economische, juridische, religieuze en politieke implicaties. De medicus speelt vanuit zijn vakgebied hierin een rol, maar hij treedt niet op de voorgrond en hij kan ook niet alleen de oplossing geven. In feite richt men zich namelijk op 'gezonde' mensen en op maatschappelijke structuren. Dat betekent dat de samenleving waarom het gaat ontvankelijk moet zijn of moet worden gemaakt voor de richtlijnen van de primaire preventie op het gebied van de psychische gezondheid. Weyel stelt dat de enige weg die ons daarbij openstaat, is: vanuit de bestaande modellen te werken, door voortdurend aan te tonen dat aan de grenzen van de modellen knelpunten ontstaan, die wij met de huidige kennis zouden kunnen verwijderen. Bij deze conclusie kan ik mij zonder reserve aansluiten.

SUMMARY

In connection with the book of Dr. J. A. Weyel: 'People are badly off', the terms happiness, satisfaction, prosperity and well-being are subjected to a closer consideration.

Modern man turns out to be unhappy in spite of the present high level of prosperity: there is a question of shortage of well-being.

On the basis of the human course of life suggestions are given to fight this need methodically.

LITERATUUR

Arendt, Hannah	<i>The human condition</i> . Nederlandse vert.: <i>De mens, bestaan en bestemming</i> , door C. Houwaard. Aula Boeken, Utrecht/Antwerpen, 1968.
Caplan, G.	<i>An approach to community mental health</i> . blz. 65. Tavistock publications, 1961.
Ortega y Gasset, José	<i>Dos prólogos</i> . Nederlandse vert.: <i>Het geluk van het ja-gen</i> , door Dr. J. Geers. Leopold, Den Haag 1959.
Weyel, J. A.	<i>De mensen hebben geen leven</i> . Erven F. Bohn, Haarlem, 1970.